

Történelmi lecke mai bv.-seknek

Magyarországon a kiegyezést követően egyre sürgetőbb feladatnak bizonyult az igazságszolgáltatás modernizálása. A 1868. évi LIV. törvénycikk kimondta a törvény előtti egyenlőséget, s a nemesi előjogokat megszüntette. 1869. május 1-jén megalakultak a felsőbbíróságok. Nagyszabású törvénykezési munka után az 1871. évi XXXI., XXXII. és XXXIII. törvénycikkek megalkotásával megkezdődhetett a magyarországi igazságszolgáltatás szervezeti rendszerének felépítése.¹ Bittó István igazságügy-miniszter 102 újonnan alakított törvényszékre hirdetett elnöki állást, 72 törvényszék mellé ügyészi „állomást” is terveztek, 1872-re 166 ügyészt és alügyészt neveztek ki.² Az ügyészek feladatává vált többek közt a törvényszéki börtönök és a járásbírósi fogházak felügyelete. Az ügyészi felügyelet a fogvatartottakkal való bánásmódot, a rabok élelmezését, elhelyezésük higiéniai vonatkozásait vizsgálta. Tiszte volt még a fegyelem ellenőrzése a rabok s az örök vonatkozásában egyaránt.

Az ügyészek mindezekről gyakori ellenőrzésekkel győződtek meg. Amennyiben hiányosságokat tapasztaltak, intézkedtek azok megszüntetéséről. Meghallgatták a rabok panaszait. A közvádlo szerepét betöltő ügyészeknek az akkori büntetés-végrehajtás siralmas állapotával való megküzdés a frissen szerveződött igazságszolgáltatás még le nem tisztult jogköreivel hatalmas terhet jelentett.

A királyi ügyészi kar egyik legtehetségesebb, a börtönügyre „szakosodott” tagja Tóth Mór volt. 1865-ben szerzett ügyvédi oklevelet, pályáját Pest vármegye királyi ügyészeként kezdte. Betöltött tisztségeiben végzett becsületes, fáradhatatlan és megalkuvásmentes munkájának köszönhetően kora tekintélyes szakembereként ismerték el.³

Ezen írás gerincét Tóth Mór *Tanulmányok a börtönügy terén* című, 1874-ben Egerben megjelent munkája adja, amelyben a szerző a börtönök igazgatásával kapcsolatos gyakorlati tapasztalatait, elképzeléseit tette közzé. A célom az volt, hogy párhuzamot vonjak Tóth Mór elképzelései és a napjainkban működő büntetés-végrehajtás gyakorlata között. Természetesen a teljesség igénye nélkül téve ezt, legfőképp azokra a területekre fókuszálva, amelyeken az azóta eltelt közel másfél évszázad nem változtatott. Érdekes kérdésnek tartottam ugyanakkor, hogy Tóth Mór saját korában reformértékű felvetései, javaslati, hogyan épültek be a mai büntetés-végrehajtás rendszerébe, illetve maradt-e egyáltalán kézzelfogható nyoma papírra vetett gondolatainak.

1 Nánási László: A magyar királyi ügyészség története 1871-1945. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem. 45. o. - doktori.bibl.u-szeged.hu/895/

2 Nánási: i. m. 49. o.

3 Tóth Mór alakjának és munkásságának dr. Estók József állít emléket a Börtönügyi Szemle utolsóévi számában. Lásd Estók József: A magyar börtönügy arcképcsarnoka. Tóth Mór (1843-1902). Börtönügyi Szemle, 2013. 2. 81-88. o.

Mint már említettük: 1872-ben a magyarországi börtönök felügyeletét a királyi ügyészek vették át. Az átvételig a hazai büntetőintézetek a korrupció melegágyának számítottak, mint azt Tóth Mór érzékletesen leírja.⁴ A várnagyok – az akkori börtönparancsnokok – a saját belátásuk szerint helyezték el a fogvatartottakat. A várnagy döntött a fogvatartott által végzett munkáról, engedélyezte a családtagok látogatását; „szereplésének minden ága egy-egy jövedelmi forrás volt... valamennyi... között azonban legdúsabb volt az élelmezési forrás.”⁵ A családtagok által beadott csomagok nagy száma lehetővé tette számára, hogy kevesebb fejadagot főzessen, mindamellett a csomagokat meg is dézsmálta. A kevesebb étel s annak erősen kifogásolható minősége miatt nőtt a beteg fogvatartottak száma; s mivel a beteg rabok emelt fejadagot kaptak, így abból még többet lehetett elsikkasztani. Mindennapos volt a tiltott tárgyak becsempészése, a fogvatartottak rokonaival, bűntársaival való kapcsolattartás, a szökések elősegítése.

Ezek az áldatlan állapotok csak nagyon lassan tudtak úrrá lenni az 1872-es átvétel után. Ehhez – Tóth Mór szerint – nem az akarat, hanem a tapasztalat hiányzott. A munka megkezdéséhez legelőször is tájékozódni kellett a fennálló állapotokról. A tájékozódás három fő irányban indult meg.

Először is fel kellett térképezni biztonsági, egészségügyi stb. szempontból a börtönépületeket s azok infrastruktúráját. Másodsorban meg kellett ismerni a rabok előéletét, bűncselekményüket, személyiségüket. Harmadrészt tájékozódni kellett a börtönszemélyzet állapota felől. A korabeli személyzet többségének mentalitása a régi rendszer rossz örökségét tükrözte; Tóth Mór javaslata szerint a személyzet tagjainak gondos átválogatásával nagymértékben visszaszorítható lenne a korrupció és a rabok iránt tanúsított kegyetlen bánásmód.



Megyei börtön a 19. század első felében

A korabeli öröknek központilag írásba foglalt kötelmei, teendői nem voltak. Így az elszámoltatásuk is nagyrészt kudarcba fulladt kötelességszegés esetén. Mindezen hiányosságok megszüntetésére Tóth Mór írásba foglalta a börtönszemélyzet számára előírt rendszabályokat, melyet már akkor „Szolgálati utasítás”-ként határozott meg⁶:

„ Szolgálati utasítás a fogház-felügyelő részére

A fogház- vagy börtön-felügyelő a fogházban tartásáért felelős; a fogházi helyiségek: folyosók, lépcsők naponként megtisztítandók és szellőztetendők; a szobapadlók vagy padlatok hetenként egyszer felsúrolandók.

4 Tóth Mór: Tanulmányok a börtönügy terén. Eger, 1874. 13–16. o.

5 Tóth: i. m. 16. o.

6 Az utasítás-javaslatot – mint Tóth Mór könyvének egyéb részleteit – a szedés hibáit figyelmen kívül hagyva az eredeti helyesírással közöljük.

A foglyok testének tisztán tartására gondos figyelem fordítandó, s a fogoly addig tiszta börtönbe nem helyezendő, míg egészen tisztán meg nem mosdattatik és tiszta ruhába nem öltöztetetik.

A foglyok által behozott ruhák feleslege: úgymint szűrők, subák, vagy nagyobb felöltönyök tőlök elveendőek s azok gondosan becsomagolva, megszámozva elteendőek addig, míg a fogoly ki nem szabadul, vagy ezen ruhák a hozzá tartozóik által ki nem kéretnek, mely esetben az átvevőktől rendes elismervény veendő.

Jelentés nélkül egy rabot sem szabad bármi kedvezésben sem részeltetni, vagy azt más börtönbe helyezni, vagy bármi munkára alkalmazni.

A börtön-felügyelő köteles reggelenként és esténként körutat tenni a börtönökben s ott magának úgy a rendről és tisztaságról, valamint a börtönsszabályok megtartásáról meggyőződést szerezni, a magokat jelentkező panaszosokat feljegyezni, s a tapasztaltakról a királyi ügyésznek jelentést tenni.

A börtön-felügyelő kötelessége felügyelni arra, hogy a börtönőrség szolgálatát szigorúan teljesítse, hogy őrhelyén mindenki éber és gondos legyen, evégből éjjelenként az idő bizonyos szakában tartozik meggyőződést szerezni az iránt, vajjon a szabályos őrködés nem hanyagoltatik-e el?

A börtön-felügyelő köteles a közmunka feletti felügyeletet vezetni, és azt szabályos napló és főkönyv vezetésével nyilvántartani.

A rabok körüli bánásmódnál a durvaság és Önbíráskodás tilos, s azért a börtön-felügyelő köteles arra ügyelni, mikép a börtönőrök szigorú, komoly modort kövessenek, és a szidalmazástól, szemrehányástól és tettegességektől tartózkodjanak.

A börtönbeli ingóságok, ruhatár feletti felügyelet a börtön-felügyelő kötelessége, azért ezek felett a legszigorúbb nyilvántartás vezetendő.

Az élelem szabályos kiszolgáltatása felett tartozik a börtön-felügyelő szigorúan ellenőrködni; s úgy a főző- mint a mosó-konyha felett rendes felügyeletet vinni.

A börtön-felügyelő köteles reggelenként a királyi ügyész, vagy annak távollétében, helyettese előtt megjelenni, s a tapasztaltakról jelentést tenni, s az alkalommal a rabok létszáma, állapota, úgy az őrség mikénti felosztása, a közmunkára kijelölt rabok száma, nemkülönben az a napi élelem felől jelentést tenni, s a magukat jelentő panaszosokat elővezettetni.”⁷

A fent megfogalmazott kötelmekkel Tóth Mór az akkori intézetparancsnokok feladatait kívánta meghatározni. A tervezetet gyakorlati szempontból boncolgatva megállapíthatjuk, hogy az ellenőrzési tematika alapjai a közel 150 év alatt mit sem változtak; ugyanakkor a büntetés-végrehajtás feladatainak differencializálódása következtében számos ponton (pl. a kényszergyógykezelés, ideiglenes kényszergyógykezelés, idegenrendészeti őrizet, pénzbírságot helyettesítő elzárás ellenőrzése) kibővültek. Az utasítás-tervezet a börtönök felügyeletét ellátó ügyészek ellenőrző munkájának kiindulópontjaként is értelmezhető. Napjainkban a bv. ügyészek ellenőrzik – ugyanúgy, mint a 19. század végén – a fogvatartás körülményeit (az elhelyezési és higiéniai feltételeket, az

7 Tóth: i. m. 27–29. o.

élelmezést, a munkáltatást) és az egyes szakterületekre vonatkozó szabályok maradéktalan betartását. Fogvatartotti meghallgatásokat tartanak, és kivizsgálják a panaszokat.⁸

Tóth Mór elképzelése szerint a börtönélet mindennapjainak megszervezését, szakmai és gazdasági irányítását a fogházfelügyelőknek kell ellátniuk – az egy személyi felelősség már a várnagyok esetében is fennállt –, biztosítva a büntetőintézetek törvényes működését, ezáltal csökkentve a túlterhelt királyi ügyészség bürokratikus terheit. A fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozó állományt, az ún. *kezelő személyzetet* a kulcsos börtönészek és a börtönőrök alkották, akik feltétlen engedelmességgel tartoztak felettesüknek, a fogházfelügyelőnek. A klasszikus értelemben vett végrehajtó állomány kötelmeit Tóth Mór a következőképpen fogalmazta meg:

„Szolgálati utasítás a börtön-mester (kulcsos börtönész) számára

A kulcsos börtönész felelős a börtön-szobák tisztaságáról, és az abban uralkodó rendről, az élelem rendes kiosztásáról, világításáról és szellőztetéséről, az örök rendes elhelyezéséről; miért is köteles:

A börtön-szobákat naponként háromszor sorban megjárni, és pedig reggel a felkelés után. Délben az ebéd, és este lefekvés után, amikor is minden előforduló rendetlenséget kiegyenlíteni, szükség esetén a fogház-felügyelő közbejöttével; vagy azon esetben, ha az ügy sürgős volna, annak mellőzésével is, a királyi ügyészséghez szóbeli jelentést tenni.

A kulcsos börtönész köteles szigorúan felügyelni arra, hogy a rabok valamely tiltott tárgyat börtöneikbe be ne csempészhessenek, azért tartozik minden rabot mindannyiszor, valahányszor azt a börtönbe elcsukja, szorgalmasan megmotozni, a netalán nálok talált tárgyakat, vagy élelmi neműt elkobozni, az esetet a királyi ügyészséghez feljelenteni.

Minden előforduló visszaélésekért és rendetlenségekért első sorban a kulcsos börtönész felelős; s az esetben, ha kiderül azon körülmény, hogy vagy az ő hanyagsága, vagy elnézése okozta a szabálytalanságot, hivatali állásától felfüggesztetik, s ellenében fegyelmi eljárás indíthatóan, szigorúan meg is fenyítetik.

Szolgálati utasítás a börtönőrök számára

- 1. A szolgálati napokban a börtönőrök kötelesek tiszta ruhával és fegyverrel józanon előállni, és kötelességeiket: úgymint az őrködést, a rend és tisztaságrai felügyeletet szigorúan teljesíteni. A hanyag és részeges egyén állását veszti.*
- 2. Azon börtönőr, ki állomását elhagyja, vagy azon elaluszik, állásától felfüggesztetik.*
- 3. A börtönőrök a rabokkal komolyan tartoznak bánni, s azokat szidalmazni vagy bántalmazni tiltatik.*
- 4. A fogolytól bármit is elvenni, cserélni, velök alkut kötni szigorúan tiltatik. Ajándékot, vagy kedvezményt a szolgálati visszaélés rovására elfogadni mindenki őrizkedjék, ellen esetben állását kockáztatja.*

Minden visszaélést, rendetlenséget, ami tudomására esik a börtönőrnek, tartozik a ki-

⁸ Vö. Berezki Zsolt: A magyar büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete – szakmai munkájának elvei, gyakorlata. Börtönügyi Szemle, 2006. 2. 35. o.

rályi ügyésznek feljelenteni, ellen esetben hallgatása által büntárssá avatja magát, és amellett, hogy állását veszti, még szigorú büntetésnek teszi ki magát.

Az órszobában dőzsölni, részegeskedni tiltatik s az esteli kapu-zárás után, a fegy-ház udvarát a szolgálatban levő börtönőröknek elhagyni szigorúan tiltatik.

Minden börtönőr egy héten 24 órai szabad napot élvez, és

Előforduló utazás, rabkísértés alkalmával a börtönőrök a legszigorúbb katonai rendet tartoznak követni, s vezetőjüknek feltétlenül engedelmességni.

Felelősség melletti felügyelet a börtönőrök szolgálata és magaviselete felett a fogház felügyelőt illetően, a börtönőrök szigorú engedelmséggel tartoznak magukat annak irányában viselni.

Kisebb vétségért, fegyelmileg fognak a börtönőrök büntettetni.

Ezen rendszabályok szerkesztésük után a kezelő személyzet előtt felolvasandók, általok aláírandók, egyeseknek kézbesítendő, és a fogház felügyelő, börtön mesterek és börtön örök szobájában kifüggesztendő lennének.⁹

Az imént ismertetett tervezet kapcsán, a két korabeli beosztásban – börtönmester/kulcsos börtönész, börtönőr – szolgálatot teljesítő személyzet kötelességei és a szolgálati szabályzat ma is létező megfelelője között kísérteties hasonlóságot lehet felfedezni. A börtönmester/kulcsos börtönész jelenkori megfelelője a körletfelügyelő, a börtönőr pedig a biztonsági felügyelő. A korabeli beosztásokkal szemben ma is hasonló, ha nem megegyező elvárások vannak megfogalmazva. S ha jobban belegondolunk, miért is változott volna meg a „kezelő személyzet” alapvető feladatköre. A fogvatartott fogvatartott maradt, a felügyelő pedig felügyelő. Az elmúlt évszázadokban lezajlott társadalmi és technikai fejlődés ezen a téren mit sem változtatott.

Tóth Mór rendszabályokat alkotott a rabok számára is. „Miután pedig magok a rabok is tétoában vannak a tilos és szabados cselekményekről, ezek részére szinte egy házi rendszabály készítendő, melynek főbb alapvonalai a következők lennének.”¹⁰

„ Börtön-szabály

1. A rabok reggel, nyáron 5, télen pedig 6 órakor felkelni kötelesek.
2. A tisztaság fentartása végett kötelesek a rabok a felkelés, úgy munka után is megmosdani és fésülni, s e végből minden rab köteles magának fésűt, szappant és törölő ruhát tartani.
3. Minden rab köteles fekhelyét rendesen megágyazni, s tisztán tartani, a szalma-zsákokból a szalmát bármi czélra kihúzni tiltatik.
4. A börtönszobák és folyosók tisztán tartására a szobát lakó rabok közül, mint sorosak naponként kettő tartozik felügyelni, a padlatot felsöpörni és felsúrolni, az ablakokat és falakat leporolni és törülgetni, és a börtönszoba szellőztetésére felügyelni.
5. A börtönökben minden zaj, lárma, bármi néven nevezendő játék, úgy a dohányzás: szigorúan tiltatik.
6. A börtönbeli tárgyakat, úgy a falakat és padlatot rongálni és piszkítani tilos.

9 Tóth: i. m. 29–32. o. – A könyv 32. oldalán található lábjegyzet szerint ezt a két részből álló utasítást érvénybe léptették a Tóth Mór felügyelete alá tartozó egri királyi börtönökben 1872 elején.

10 Tóth: i. m. 32. o.

7. Akinek a rabok közül panasza van, magát a börtön-felügyelő által a királyi ügyészhez bármikor felvezetheti.

8. A szabályok áthágói fegyelmi úton a legszigorúbban fognak büntettetni.”

A rabok részére készült rendszabályok minden börtönben felolvasandók, s nagy betűkkel nyomtatott táblázatokban a börtön-szobákban kifüggesztendőek lennének.”¹¹

A Tóth Mór meghatározta viselkedési normák, amelyeket a raboknak követniük kellett, még ma is megállják a helyüket.

Napjainkban a fogvatartott befogadásakor az intézet nevelési csoportjának vezetője nevelői befogadása során az illetőt tájékoztatja:

- az intézet házirendjének szabályairól és normáiról,
- a munka-, tűz- és balesetvédelmi előírásokról,
- jogairól,
- kötelezettségeiről,
- kapcsolattartásának szabályairól.

A dohányzást leszámítva tehát lényegében mindazokról a szabályokról, amiket Tóth Mór majd 150 éve lefektetett.

A börtönszemélyzet, illetve a fogvatartottak viselkedése vonatkozó szabályokat, amelyekre mai is építenie kell egy büntetés-végrehajtás szervezetnek, Tóth Mór méltán tekintette a „börtön-kezelés” alapkövének. Helyesen ismerte fel, hogy a rabok elé állított házirend betartatása nehéz, de egy börtön életében az egyik legfontosabb feladat. Több száz embert összezsúfolni és kordában tartani, ellenőrizni, felügyelni és irányítani csak a rendszabályok betartásával, az őrzést végző személyzet tekintélyének fenntartásával lehetséges.

Tóth Mór kiemelt figyelmet fordított a kezelésére bízott börtönök higiéniájára, s annak fenntartását elhanyagolhatatlan feladatként határozta meg. Az 1870-es években is túlszűfolttsággal küzdöttek a börtönök, amely alapvető követelménnyé tette a járványok és fertőző betegségek visszaszorítását. A *Tanulmányok a börtönügy terén* hosszú oldalakon keresztül foglalkozik a tisztaság és rend megteremtésével. Napjainkban a bv. intézetek gazdasági helyzetükhöz mérten igyekeznek az évi higiéniai meszelést kivitelezni. A zárkák állapotát nagymértékben meghatározza a börtönlakók magatartása; a lakózárkájukra és környezetükre igényes fogvatartottak esetén akár 2–3 évet is lehet várni a soron következő meszeléssel.

Érdeemes idéznünk, hogy Tóth Mór egy zárka – a korabeli szóhasználattal: börtön-szoba – felszerelését hogyan gondolta el. A börtön-szoba felszerelése áll:

„1-ör Egy falra erősített fogasból, melynek kétszer annyi tartójának (fogának) kell lenni, mint ahány egyénre van a börtön berendezve.

2-or Egy fali naptárból, annak megakadályozására nehogy a szabadulás idejét számító és magát az időben orientálni szerető fogoly azt börtön ajtóra, vagy pedig a falra kénytelen legyen felírni, vagy felvésni a hét napjait jelző V. H. K. Sz. Cs. P. SZ. betűit, mi csak a tisztaság rovására történnék.

3-or A börtön-rendszabályokat tartalmazó s erős papírra ragasztott házi-rend táblából, hogy mindig előtte legyen agy szabadalma, mint tilalma a börtönéletnek.

11 Tóth: i. m. 32–33. o. – A könyv 33. oldalán található lábjegyzet szerint a raboknak szóló Börtön-szabály is érvénybe lépett az egi királyi börtönökben 1872 elején.

4-er A névmutató fejtáblákból.

5-ör Az ágy-, vagy fékpadokból.

6-or Az asztalból s körüle levő padokból.

7-er Pökdső ládákból, száraz homokkal.

8-or A vizes edényekből, s ha még belső árnyékszékkel nem bírna a börtön-szoba, az ürülő csöbörből.”¹²



Jankó János: Életkép a börtönből (Vasárnapi újság, 1868.)

Mindezekből mára a következők maradtak, illetve a zárkák a következő berendezési tárgyakkal egészültek ki:

- fogas,
- a fogvatartottak számára bármikor elérhető Házirend,
- ágy,
- a fogvatartottak személyes tárgyai elhelyezésére szolgáló szekrények – a zárka befogadóképességének megfelelően,
- szemétyűjtő edény, takarítófelszerelés a hozzá tartozó tisztító szerrel,
- minden zárkában található mosdó, mellékhelyiség,
- a büntetés-végrehajtás által biztosított felszerelések (takaró, párna, huzaatok, evőeszközök stb.),
- tükör,
- központi sugárzású rádióadás hallgatására szolgáló hangszóró,
- tv-készülék – „csak adható” minősítéssel,
- dohányzó zárkában hamutál – kiváltva a pökdső ládát,
- ruhaszárító.

Tóth Mór fontos szempontként tartotta számon a rabok fürdetését, hajuk és arcszőrzetük nyíratását. Jelen szabályozás szerint a fogvatartottnak heti egy alkalommal kötelezően biztosítani kell a meleg vizes, zuhanyrendszerű fürdés

12 Tóth: i. m. 38-39. o.

lehetőségét. A börtönlakóknak pedig kötelező ezt igénybe venniük. A heti alkalmak számát az adott bv. intézet vezetője saját hatáskörben bővítheti. Lehetőségük van havonta egyszer a fodrászat térítésmentes igénybevételére. A fogvatartottak naponta a részükre kiadott lavórban meleg vizet kérhetnek, amelyet a zárkán belüli tisztálkodásra vagy ruházatuk mosására tudnak felhasználni. Az elhelyezésükre szolgáló zárkákat, kötelezően, napi szinten maguknak kell takarítaniuk.

A fogvatartottak ételmezése a büntetés-végrehajtási intézetek gazdálkodásának egy olyan fontos területe, amely a 19. század végén is és mai is, az éves költségvetés számottevő hányadát tette/teszi ki.

Tóth Mór fontosnak tartotta, hogy a rabok megfelelő ételadagjukat rendszeresen, napi szinten megkapják, mindamelllett, hogy az étel ízletes és tápláló legyen. Hangsúlyozta, hogy az elégtelen ételmezés megbetegedéseket okoz, s a börtön lakóinak közhangulatát is kedvezőtlen irányba befolyásolja. „A rossz ételmezés számtalan rosznak szülő anyja. Nemcsak kedélyileg komorrá, daczossá és békételemné teszi a fogjokat s ez által közvetve megnehezíti a[z ügyészi] vizsgálatot, hanem előidézi a kórházi betegek szaporodását is. Azért a börtönök kezelőinek legelső sorban örködniük kell az ételmezés jóságá felett” – írja.¹³

Gyökeres változtatásokat javasolt az ételmezés akkori rendszerében. A vállalkozókat meneszteni szándékozta, s az ellátás házi kezelésbe vételét képzelte el, mivel a napi ételmezéssel járó tevékenység a raboknak hasznos, értékteremtő munkát jelentett volna. Tóth Mór – mindezek mellett – a meglévő rendszerben megbújó mérhetetlen korrupció felszámolását remélte, s jelentős költségmegtakarítással számolt. A főzés és kenyérsütés elvégzése kapcsán – jellemzően – női rabokban gondolkodott. Megfelelő szakmai irányítás és felügyelet mellett a házi ellátás mai is működik, sőt az elmúlt években rohamos fejlődésnek indult.

Az elképzelés létjogosultságát mi sem bizonyítja jobban, mint egy 1888. évi minisztérium jelentés részlete: „A fegyenczek ételmezése és foglalkoztatása a minisztérium működésének megkezdésekor nálunk bérlők kezébe volt, akik a fegyintézetet lehetőleg kizsákmányolni igyekeztek s azoknak nagy erkölcsi károkat okoztak. A helyzet azonban lényegesen javult, midőn a fegyenczek ételmezését kivették a vállalkozók kezeiből s mióta e tekintetben házi kezelés mellett gondoskodnak a letartóztatottak ételmezéséről. Hogy mily lényeges pénzügyi haszonnal volt ezen eljárás összekötve, az kitűnik a következő adatokból:

Az ételmezési költségek összege volt		
Illaván	a házi kezelés első 5 éve alatt	35,709 frt 01krral kevesebb
Lipótvárott	a házi kezelés első 5 éve alatt	49,638 frt 59 ½ krral kevesebb
Munkácson	a házi kezelés első 5 éve alatt	4,111 frt 52 krral kevesebb
Szamosujvárott	a házi kezelés első 5 éve alatt	12,009 frt 95 krral több
Vácson	a házi kezelés első 4 éve alatt	102,742 frt 52 krral kevesebb

(Lsd. min jelent. 1875–1887. I. köt. 154. lap)

13 Tóth: i. m. 45–46. o.

Ugyanezért nálunk a 447 fogháznál nálunk is minél előbb meg kéne szüntetni azt, hogy a foglyok vállalkozók útján élelmeztesse nek, kik tudvalevőleg nem kizárólag emberbaráti szeretetből foglakoznak azon kétségtelenül tetemes anyagi előnyt biztosító vállalattal. Az állam pénzügyi érdeke és a foglyok nyomorult állapota amúgy is kell, hogy házi kezeléshez vezessenek a fogházakban is minél előbb.”¹⁴

Tóth Mór *Tanulmányok a börtönügy terén* című munkájában egészen részletesen elemzi a rabélelmezés elégtelenségét és rossz mivoltát. Az élelmezés terén naponta járt rabonként egy font¹⁵ kenyér, egy meszely¹⁶ leves és ugyanennyi főzelék. Mai mértékegységekben ez kb. 0,5 kg kenyeret, kb. 0,4 liter levest és kb.0,4 liter híg főzeléket jelentett.

Íme egy korabeli étrend, amellyel a rabokat látták el: „Vegyünk például egy szerdai napot, melyen egy kedvelt ebéd szokott készíteni a rabok számára, ami áll: savanyú levestől és gombócból, ezen ebéd készíttetése aképp történik, hogy a lisztből csinált tészta, mint egy hat lat¹⁷ súlyú gombolyagokba gyúratik, azután kazánban kifőzetik, megszíroztatik, és hármával minden rabnak elosztatik. Azon víz pedig, melyben a gombóc kifőzetett, eczettel meg savanyítottván, levessé készíttetik, és egy fél marék kenyér-kockával kiosztatik. E napi 24 órai élleme tehát egy rabnak: egy meszely eczetes víz levesnek, mint egy 2 lat kenyérral; 18 lat tésztából álló gombóc és egy font kenyér”¹⁸

Átszámolva ez egy napra kb. 0,4 liter ecetes vizes leves 35 gramm kenyérkockával, 0,3 kg gombóc és 0,5 kg kenyér. S még ha a minőség első osztályú lett is volna, sem elegendő ételmennyiség egy olyan rab számára, akitől naponta 10 óra kemény munkát vártak el. Az élelmezést és főzést ellátó vállalkozók a nyersanyagok nagy részét elcsalták, kipórolták az ételből.

De, hogy legyen összehasonlítási alapunk, Tóth Mór a rabok kosztját összeveti a gyalogos katonaság – természetesen szintén az állam finanszírozta – napi élelemdagijával: „...minden katona kap fejenként naponta: 1-ör egy telmeszely marhahús levest, melyben tészta, kása, vagy burgonya van bele főzve, 2-or kap minden ember fejenként 1/3-ad font, azaz: 10 ½ lat főtt marhahúst csont nélküli állapotban; 3-or kap egy és fél meszely főzeléket igen jól elkészítve.”¹⁹

Tehát minden gyalogos katona kapott naponta kb.0,4 liter marhahúslevest az említett betétek egyikével. Naponta kétszer 18 dkg főtt, szintiszta marhahúst. Háromszor naponta 6 dl ízletes főzeléket. Ezt az étrendet naponta és fejenként 13 krajcárból valósították meg, amely azonos volt a fogvatartottak élelmezésére államilag előírányzott összeggel. „Ha mármost viszonyítjuk ezen katonai ét-rendet a rabok élelmezéséhez, mindjárt ki fog tűnni azon roppant különbség, amely a kettő között van, és valószínűvé lesz előttiünk az, hogy mily nagy nyereséget tesznek zsebre az élelmezők a rabok és közvetve az állam kárára.”²⁰

14 Gruber Lajos: A rabélelmezés. Budapest, 1901. 33. o.

15 Egy bécsi font = 0,56 kg

16 A meszely osztrák eredetű űrmérték, leggyakrabban 0,42 liternek felelt meg.

17 A lat vagy bécsi lat az osztrák fennhatóság alatti Magyarországon, majd az Osztrák-Magyar

Monarchia idején használatos tömegegység volt. 1 lat = 17,5 gramm.

18 Tóth: i. m. 104–105. o.

19 Tóth: i. m. 107. o.

20 Tóth: i. m. 108. o.

Réső Ensel Sándor is foglalkozott a *Fegyházi reform Magyarországon* című művében a „*fegyencek tápozásának*” kérdésével – szembeállítva a „*házi tápozás*” és a „*bérleti tápozás*” melletti érveket.²¹ A fogvatartottak ételmezésének problémakörben a viták évtizedekre elhúzódtak. Nem sikerült egységes állásfoglalást kialakítani a pro és kontra érvek tömkelege közt. A házi kezelés mellett szólt a gazdaságosság, a fogvatartottak ellátásának javulása, a hivatali korrupció csökkenése, a bérlet-szerződés mellett viszont az egyszerűbb ügykezelés, az előre látható kiadások.

Jelenünkben az ételmezési ellátás és gazdálkodási rendjét a 1-1/3/2012. (I. 16.) OP intézkedés szabályozza részletesen, amelynek 1. számú melléklete a jelenleg hatályos étkezési normákat ismerteti. E szerint 8 féle fogvatartotti étkezési normát különböztetünk meg:

- alapnorma,
- nem dolgozó fiatalkorúak normája,
- könnyű testi munkát végzők normája,
- könnyű testi munkát végző fiatalkorúak normája,
- közepesen nehéz testi munkát végzők normája,
- közepesen nehéz testi munkát végző fiatalkorúak normája,
- kórházi és intézeti gyógyételmezési norma,
- a fogvatartottak vallási okból igényelt eltérő ételmezési normája.

Minden fogvatartott napi kenyérenormája 400 gramm. Az alapnorma-ételmezésbe tartozó fogvatartottak számára naponta átlagosan legalább 40 gramm nyers húst kell figyelembe venni. A könnyű testi munkát végző felnőtt korúaknál 80 gramm, a könnyű testi munkát végző fiatalkorúaknál pedig 90 gramm hús a napi adag. A közepesen nehéz testi munkát végző felnőtt korú fogvatartottaknak 90 gramm, a közepesen nehéz testi munkát végző fiatalkorúaknak 100 gramm nyers húst kell legalább biztosítani naponta.

Tóth Mór több mint 140 éves reformelképzeléséhez híven, mely akkor és ma is bizonyította életképességét, mind több intézet tért vissza a fogvatartotti ételmezés házi kezeléséhez; sőt – azt továbbgondolva – egyre több intézet valósít meg beruházásokat az önellátást előirányzó mezőgazdasági és ipari termelés beindítására, vagy a már meglévők fejlesztésére. A közelmúltban az ország több pontján új termelőüzemet adtak át. A büntetés-végrehajtás ugyanakkor nagyszabású innovációt hajtott végre intézeteiben a központi ételmezési nyersanyagellátás megteremtése érdekében. Ezzel nemcsak jelentős összegeket spórol meg, hanem a nyersanyagokat, élelmiszeripari termékeket – a társadalmi elvárásoknak megfelelően – a fogvatartottakkal termelteti meg, állíttatja elő. Erre a központosított modellre már Európa több országának büntetés-végrehajtási szervezete fordít mind nagyobb figyelmet. A mérleg serpenyője – Tóth Mórt igazolja – napjainkban a házi ellátás javára billent, a jelenkori törekvések egy közel másfél évszázados problémakör végére tettek pontot.

A büntetés-végrehajtás egyik alapvető célja, hogy elősegítse a fogvatartottak reintegrációját, a társadalomba való visszailleszkedését. Ez magában foglalja –

²¹ Réső Ensel Sándor: *Fegyházi reform Magyarországon Kézikönyv*. Pest, 1868. 1–4. o.

többek között – azt a kötelezettségvállalást, hogy a fogvatartottat taníttatni, képezni kell, ha ő ebben hajlandó együttműködni. Munkánk során a mai napig találkozunk olyan fogvatartottal, aki három x-szel írja alá a nevét. A szűkös anyagi források ellenére a büntetés-végrehajtás lehetőséget biztosít az alapfokú és a középfokú végzettség megszerzésére. Nem példa nélküli a felsőfokú végzettség elérése sem. Az alap- és középfokú képzés túlnyomórészt térítésmentes, vagy minimális térítési díjat kell a fogvatartottnak fizetnie.

Tóth Mór helyesen ismerte fel, hogy a társadalomba való visszaillesztés egyik legfontosabb kulcsa a fogvatartottak taníttatása. A fontosnak ítélt hitélet és lelki gondozás mellett, a világi oktatás bevezetését szorgalmazta. A valódi tudás átadását tűzte ki célul, amely képes a fogvatartottak értékrendjét átformálni. Differenciálni kívánta az iskoláztatásra váró rabokat ítéletük hossza szerint, hisz a pár hónapra elítélt, az iskola elvégzése előtt szabadult raboknál nem ért volna célt az erőfeszítés.

A királyi igazságügyminisztérium a fegyintézetek főfelügyeletének átvétele után nagy erőfeszítéseket tett a rabok műveltségbeli felzárkóztatása terén. Az 1870 évek közepétől néptanítókat, ha szükséges volt, segédtanítókat vagy elemi tanítást is vállaló lelkészeket is alkalmaztak a fegyintézetekben. A minisztérium minden olyan 26 évesnél fiatalabb rabot, aki nem rendelkezett megfelelő elemi ismeretekkel, iskolakötelesnek minősített. Ezt a korhatárt 1876-ban 30 évre emelték.²²

A jelenlegi fogvatartotti populáció szakképzése – az elmúlt évek innovációinak és a folyamatban lévő fejlesztéseknek köszönhetően – új lendületet vehet. Az újonnan alapított termelőüzemek és a már meglévők korszerűsítése révén a büntetés-végrehajtás áthidalta azt a szakadékot, amely az életképes szakmunkásképzés megvalósításának útjában állt: megteremtette a biztonságos fogvatartás keretein belül a gyakorlati képzésre szolgáló munkahelyeket.

A 19. század utolsó harmadában a hitéleti nevelés és a világi oktatás fejlesztése mellett elengedhetetlenné vált a börtönök számára a könyvtárak felállítása²³, amely hatalmas ütemben kezdődött meg, s különösen az olvasni tudó rabok körében nagy sikert aratott²⁴ – megszületett „A jó barát” címmel a Börtönújság őse.²⁵ A mai börtönkönyvtárak is jelentős kihasználtsággal működnek, azonban kínálatának bővülése már nyomába sem érhet a kezdetek gyarapodásához. A gazdasági válság okozta pénzügyi nehézségek közepette egy börtön életében talán ez a legutolsó terület, amelynek karbantartására, megújítására tud költeni a bv. intézet. A fogvatartotti könyvtárak bővülése ma elsősorban felajánlásokból, adományokból történik.

22 Börtönügy: oktatás a magyar királyi országos fegyintézetekben. Ismertetés. Az 1885. évi budapesti Országos Általános Kiállítás alkalmából kiadta a királyi igazságügyminisztérium. Budapest, 1885. 10–11. o.

23 A rabkönyvtárak kérdésére Tóth Mór is kitért sokat idézett művében. Lásd: Tóth: i. m. 74–75. o.

24 Az 1884. évi büntetőstatisztika szerint a közel húszezer fogvatartottnak kevesebb mint a fele nem tudott olvasni. Vö. Deák Ferenc István: A könyvtáralapító. Rész Ensel Sándor és a börtönkönyvtárak. Börtönügyi Szemle, 1998. 4. 96–97. o.

25 Börtönügy: oktatás a magyar királyi országos fegyintézetekben... 27. o.



Az egykori börtön az egri megyeháza udvarán

A múlt és a jelen párhuzamai bemutatásának talán legkifejezőbb fejezete következik, amely a börtönőri hivatás meghatározásával, a személyzet „jogállásával”, fegyelmi helyzetével, a fogvatartottak őrzésének lehetséges buktatóival foglalkozik.

Az 1870-es években a börtönök személyzetét, mint azt már említettem, többnyire volt megyei hajdúk s azok holdudvara adták. Mint Tóth Mór írja: közülük számosan „kasza-kapa kerülő iszákos, hanyag egyének” voltak.²⁶ A fluktuáció oly nagymértékű volt, hogy a börtönőrök fizetésüket kéthetente kapták, mert nem volt biztosítva az egész hónapra kiterjedő szolgálatvállalásuk. Ezt a tartathatlan problémát, amely már-már egyes börtönök fenntarthatóságát is veszélyeztette, Tóth Mór úgy vélte orvosolni, hogy a katonaviselt fogházfelügyelő [intézetparancsnok] és börtönmester [körletfelügyelő] mellett a börtönőrséget a helyi őrségekből oda rendelt gyalogkatonaság adja, mely fegyelmezetten, katonai hivatástudattal, váltásos rendszerben látná el a szolgálatot.²⁷ Munkánk, hivatásunk felett több mint 140 éve az ügyészség gyakorolja a törvényességi felügyeletet. Tevékenységünket egy sereg jogszabály határozza meg. A büntetés-végrehajtási szervezet fegyveres rendvédelmi szerv, amelyen belül parancsuralmi rendszer és alá-fölérendeltségi viszony működik. Hivatali visszaélések nemcsak napjainkban, de már eleinknél is előfordultak. Nézzük – Tóth Mór összefoglalása alapján – jellemzően melyek voltak ezek!

²⁶ Tóth: i. m. 118. o.

²⁷ Tóth: i. m. 119. o.

„ A fogház felügyelők részéről

1. A raboknak konyha, istálló vagy udvar körüli foglalkoztatása
2. A beszélhetési engedély önkényes bitorlása
3. Élelmi szerek beadása

Börtön-mesterek és börtön-őrök részéről

- a) élelmi szerek, dohány; pipák csempészete,
- b) levelek, üzenetek és tudósítások átadásának felvállalása²⁸

Mint a már korábban említett kötelmek megszegése s a felderített korrupciós esetek végkimenetele a börtönszemélyzet tagjai számára szigorú fenytéssel járt, vagy állásuk elvesztését jelentette. Tóth Mór a legszigorúbb szankciót a hanyag, alkoholos szolgálatellátás, illetve a korrupció kötelességszegés esetében kívánta alkalmazni. A kötelességszegésekről tudomást szerző, de azokat elhallgató állományi tagoknak is hasonló retorziót szánt.

Mára ez a szankciórendszer részleteiben tagozódott és szigorodott. A jelenleg hatályos Btk. külön fejezetben foglalkozik a katonai bűncselekményekkel. Hivatásos állományú taggal szemben a következő fenytések alkalmazhatók:

- feddés
- megrovás
- pénzbírság
- egy fizetési fokozattal 1 évre való visszavetés
- a soron következő rendfokozatba lépés várakozási idejének 6 hónaptól 2 évig való meghosszabbítása
- eggyel alacsonyabb rendfokozatba 6 hónaptól 2 évig való visszavetés
- alacsonyabb szolgálati beosztásba helyezés
- szolgálati viszony megszüntetése
- lefokozás

A személyi állomány köréből egy ember is sok, aki a törvény által meghatározott útnak a rövidebb és könnyebb oldalát választja. Sajnos ezzel együtt kell élnünk és szolgálatot teljesítenünk, ugyanakkor – nem utolsósorban – pedig küzdeni kell ellene. A küzdelem alapját a hivatali szigor és a korrupció legkisebb jelének felszámolása jelenti.

Tóth Mór több oldalon keresztül tárgyalja a rabok által elkövetett visszaéléseket, amelyeket általánosságban így jellemez: „Szabadulandó rabok által társaikhoz intézett levelek és üzenetek elküldése. Letartóztatásuk alkalmával a ruhába rejtett pénz, dohány, pipa, vagy a szökés előidézhetésére szükséges eszközök, szerszámok csempészete.”²⁹

Manapság sokszor rácsodálkozunk, hogy mekkora fantáziával próbálják a fogvatartottak vagy hozzátartozóik a börtönbe juttatni a tiltott tárgyakat. Ennek a képzelőerőnek 140 éve sem volt voltak híján. Sapka, kalap béléseben utazott a pénz, amelyen a rabok sok nélkülözött dolgot beszerezhettek. Elzáratás előtt a rabot gondosan megmotozták, levetkőztették, ruházatát foltról-foltra átvizsgálták, ahonnan dohányzó kellék, kis reszelő, pénz került elő gyakran. Rejtekhelyül szolgált a kezélő, a vállfolt. Ezen biztonsági intézkedésen – a motozáson – a mai napig nem változ-

28 Tóth: i. m. 77–78. o.

29 Tóth: i. m. 78. o.

tattunk. Csak a tiltott tárgyak változtak kissé az idő előrehaladtával: mobiltelefon, kábítószer, egyéb kémiai szerek, cukros zacskóban jugoszláv támadó gránát.

Ma a konzervdobozban gyakran mobil található, akkor a sóval töltött zacskó alján ezüst hatosok lapultak, vagyis a csomagban történő csempészetnek is megvolt a maga megfelelője a 19. században. Persze akkortájt még a hozzátartozó vitte be a börtönbe az átadni kívánt küldeményt. S munkájuk minőségét hajdani kollégáink a havonta egyszer végrehajtott „generalis visitatio” során – az elkobzott tárgyak összesítésekor – tudták osztályozni, annak tükrében, hogy mennyi tiltott tárgyat találtak a börtöneikben. Mi is így teszünk: statisztikákat készítünk, s próbáljuk belőlük kiszűrni, melyek azok a területek, ahol fokozni kell az ellenőrzést, vagy épp változtatni azon.

Ha egy fogvatartottnál tiltott tárgyat találunk, vagy egyéb fegyelmi vétséget követ el, a következő szankciókra számíthat, amennyiben a felelőssége megállapítható:

- kioktatás,
- feddés,
- a személyes szükségletre fordítható összeg csökkentése – legfeljebb 50%-kal – 6 hónapig tartó időre,
- magánelzárás.

A börtön leterheltsége már a legelső intézetek megépítése óta létező jelenség. Az 1870-es években a királyi ügyészség által felügyelt börtönökben – ez országosan 102 börtönt jelentett – a hivatalos férőhelyek számát tekintve 7 000 ember volt elhelyezhető.³⁰Mivel a valós fogvatartotti létszám elérte a 10 000 főt, a túlterheltség 142%-os volt. Ezt a problémát azóta sem sikerült megoldani. Jelenleg 28 működő intézetünk van, a börtönpopuláció 18 000 fő fölött állandósult. Az intézetek túlszűfolttsága a 120–200% között ingadozik. A kiegyenlítődesi program bevezetésével ez a leterheltség 130% körüli értékre mérséklődött, azonban még ez az érték is túlszárnyalja a kívántakat.

Az túlszűfolttságból adódó egyik veszélyforrás, amelyet Tóth Mór is felismert, a büntársi elkülönítés ellehetetlenülése. Korábban ez a probléma még fokozottabban fennállt, mint napjainkban, hisz akkor még egy börtönszobában több tucat rab volt elhelyezve. Tehát egy 10 börtönszobával rendelkező börtönben, egy 12 főből álló büntársi csoportot fizikailag volt lehetetlen elhelyezni úgy, hogy az elkülönítés megfelelően érvényesüljön. A büntársi elkülönítés még mai is problémát jelent, pedig a börtönszobákat felváltották a zárkák, amelyek már jóval kisebbek, így számbeli növekedésük a problémára megoldást jelentett némileg. A zömében több mint 100 éves épületek belső elrendezése azonban fejtörést tud okozni a napi feladatokkal amúgy is leterhelt személyi állomány számára.

Nem csak a katonai szigor és a követelmények hosszú sorát állította a börtönörök elé, Tóth Mór vonzóvá is kívánta tenni ezt a szakmát, hivatást a jelentkezők számára. A nagymértékű fluktuáció megállítását, jellemes, becsületes, kvalifikált emberek jelentkezését várta a következő elgondolásaitól. Egy fogház- vagy börtön-felügyelőnek (intézetparancsnoknak) évente 500 Ft fizetés és szolgálati lakás

30 Tóth: i. m. 84. o.

volt a járandósága akkoriban.³¹ Tóth Mór a fizetésüket a duplájára emelte volna, szolgálati lakás is járt volna számukra, a fűtés és világítás megtérítésével együtt. A megemelt járandóságtól olyan 20–25 éves katonai múlttal rendelkező tisztek jelentkezését várta, akik rendelkeznek a megkívánt becsülettel és kötelességtudattal.³² Így kívánta bőrtönök a korábinál magasabb szakmai színvonalú vezetői bázisát megteremteni.

A dolgozat célja nem a múlt és a jelen közt megbújó hasonlóságok vagy éppen különbségek legaprólékosabb elemzése volt, hanem inkább a gondolatébresztés; azok számára, akik nemcsak a munkahelyet, hanem a hivatásukat látják a büntetés-végrehajtásban. A cikket tiszteletadásnak is szántam azon elődeink számára, akik lefektették a jelenleg is működő rendszer alapjait, annak minden hibájával és sikerével. Pár év alatt egy olyan működő rendszert sikerült megalkotniuk, amely alapjaiban a mai büntetés-végrehajtást is meghatározza.³³

A párhuzamok szembeállítását befejezve több kérdés is felvetődött bennem a *Tanulmányok a börtönügy terén* című könyv szerzőjével és a büntetés-végrehajtás múltjával, illetve jelenével kapcsolatban. Tóth Mór vajon a korát meghaladó gondolkodó, nagy gyakorlati tapasztalattal rendelkező reformer volt? Vagy a mai büntetés-végrehajtás ragadt meg az ő korának a szintjén? Hisz újító gondolatait még ma is oktatják a felszerelő kollégáknak. Vajon a büntetés-végrehajtásban is tapasztalható a körforgás, mint a divat világában ismétlődő trendek? Gondoljunk csak a belső ellátás ismételt megszilárdulására, a jelenleg is nem csekély problémát okozó férőhely hiányra, valamint a társdalom által elvárt munkakényszerre, s az ehhez szorosan kapcsolódó fogvatartotti oktatás kiszélesítésére. Tóth Mór vajon olyan szakmai alapokat teremtett meg ajánlásaival, amelyek a mai modern büntetés-végrehajtási nevelés során elhagyhatatlan szempontok? Elképzeléseit aktualizálva a mai kor elvárásaihoz: mik a biztonságos fogvatartás nélkülözhetetlen elemei? Hiszek abban, s tapasztalom is, hogy a büntetés-végrehajtás képes a megújulásra, egyben kénytelen is. S teszi mindezt úgy, hogy szakmai gyökereit szem előtt tartja, épít elődeinek mindazon szakmai eredményeire, amelyek kiállták az idő próbáját.

31 A börtön személyzet járandóságait az 1871. évi XXXII. törvénycikk szabályozta. A fővárosban egy fogházfelügyelő 800 Ft fizetésre, a rabfelügyelő 350 Ft-ra és 60 Ft laktérre, míg egy börtönőr 240 Ft-ra és 40 Ft laktérre volt jogosult évente. Vidéken a fogházfelügyelőnek 500 Ft, a rabfelügyelőnek 300 Ft és 40 Ft laktér, egy börtönőrnek 240 Ft és 40 Ft laktér volt a járandósága. A fővárosban egy királyi ügyésznek 2 000 Ft fizetés, 400 Ft laktér és 500 Ft tiszti pótlék volt a járandósága. Vidéki királyi ügyész esetén ez a következőképpen módosult: 1 500 Ft fizetés, 200 Ft laktér 300 Ft tiszti pótlék. Néhány korabeli termék árával összehasonlítva képet kaphatunk arról, hogy ezek a járandóságok milyen értéket is képviseltek. A Vasárnapi Újság 1871. december 31-i számában található hirdetések szerint egy köves arany pecsétgyűrű 7–30 Ft-ba került, egy férfi gyapot alsóing 1 Ft 40 krajcárért, egy férfi gyapot alsónadrág 3 Ft-ért volt kapható. A Vasárnapi Újság éves előfizetési díja 6 Ft volt.

32 Tóth: i. m. 115–117. o.

33 Például az 1874. július 1-én hatályba lépett 696. sz. IM rendeletben már nagy hangsúlyt fektettek az ártatlanság vélelmére és az emberséges bánásmódra. A jogszabály meghatározta többek között a fogvatartottak magázását, elhelyezésüket a mai is hatályos differenciálási szabályok szerint, továbbá szabadlevegőn tartózkodásukat, egészségügy ellátásukat. Vö. Megyery István: A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Budapest, 1905. 151. o.

Irodalomjegyzék

Bereczki Zsolt: A magyar büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete – szakmai munkájának elvei, gyakorlata. *Börtönügyi Szemle*, 2006. 2. 34–40. o.

Börtönügy: oktatás a magyar királyi országos fegyintézetekben. Ismertetés. Az 1885. évi budapesti Országos Általános Kiállítás alkalmából kiadta a királyi igazságügyminisztérium. Budapest, 1885.

A büntetés-végrehajtás szervezet biztonsági szabályzata. Budapest, 2011, BVOP.

Deák Ferenc István: A könyvtáralapító. Réső Ensel Sándor és a börtönkönyvtárak. *Börtönügyi Szemle*, 1998. 4. 96–99. o.

Estók József: A magyar börtönügy arcképcsarnoka. Tóth Mór (1843–1902). *Börtönügyi Szemle*, 2013. 2. 81–88. o.

Gruber Lajos: A rabélelmezés. Budapest, 1901.

Megyery István: A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Budapest, 1905.

Nánási László: A magyar királyi ügyészség története 1871-1945. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem.

Réső Ensel Sándor: Fegyházi reform Magyarországon Kézikönyv. Pest, 1868.

Tóth Mór: Tanulmányok a börtönügy terén. Eger, 1874.

1871. évi XXXII. törvénycikk

1996. évi XLIII. törvény a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról 1-1/40/1999. (IK Bv. Mell. Különszám) OP intézkedés a fogvatartottak elhelyezésének, ellátásának, a letét kezelésének és egyéb pénzügyi rendelkezések végrehajtásának eljárási szabályairól

1-1/3/2012. (I. 16.) OP intézkedés az élelmezési ellátás és gazdálkodási rendjéről

Webes források: Wikipédia